

การต่อสู้ ต่อรองของชุมชนชาติพันธุ์กับการแพร่ระบาดของโคโรนาไวรัส (COVID 19)

เจษฎา เนตะวงศ์

นักวิชาการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

ท่ามกลางการแพร่ระบาดของโคโรนาไวรัส (COVID 19) รัฐมีมาตรการเฝ้าระวังและให้ความสำคัญต่อการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันมากขึ้น เช่น การใส่หน้ากากอนามัย การล้างมือด้วยสบู่หรือเจลแอลกอฮอล์ การดำเนินมาตรการปิดสถานศึกษา สถานบันเทิง พื้นที่เสี่ยงต่อการชุมนุมของผู้คนจำนวนมาก ตลอดจนการประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินทั่วราชอาณาจักร โดยอาศัยอำนาจตามพระราชกำหนด การบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉินฯ เพื่อควบคุมสถานการณ์ การระบาดของโรคติดต่ออันตรายร้ายแรงตั้งแต่วันที่ 26 มีนาคม 2563 หรือที่เรียกว่า การเว้นระยะห่างทางสังคม (Social Distancing)¹ มาตรการเหล่านี้ในแง่หนึ่งก็เป็นสิ่งที่รับรู้และปรากฏอยู่ทั่วไป ซึ่งคนเมืองหรือผู้คนในชุมชนท้องถิ่นทั่วไปสามารถรับรู้และปฏิบัติตามได้ไม่ยากนัก เนื่องจากเป็นรูปแบบการสื่อสารและการใช้ภาษาที่คุ้นชิน แต่ในกรณีของชุมชนชาติพันธุ์หรือกลุ่มคนที่มีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่าง ทั้งภาษา การดำรงชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะ การอยู่ในพื้นที่ห่างไกลและเดินทางลำบาก การลงจากตอยไปโรงพยาบาลหรือเข้าเมืองหาซื้อหน้ากากอนามัย เจลล้างมือ ยารักษาโรค อาจไม่ใช่แนวทางที่กลุ่มชาติพันธุ์จะสามารถปฏิบัติได้โดยง่าย รวมทั้งการมีรายได้จำกัด ยิ่งทำให้มาตรการเฝ้าระวังที่รัฐออกมานั้นแทบจะไม่ครอบคลุมสอดคล้องกับการปฏิบัติจริงในพื้นที่ชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์

เราจะพบปรากฏการณ์ในพื้นที่ชุมชนชาติพันธุ์มีการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดด้วยการใช้ภูมิปัญญาและการประกอบพิธีกรรมโบราณ เพื่อประกาศปิดชุมชนของชุมชนชาติพันธุ์ในหลายพื้นที่² หรือในบางกลุ่มชาติพันธุ์ก็ได้มีการอพยพย้ายถิ่นกลับเข้าสู่ป่าลึก³ ในสถานการณ์ดังกล่าวจึงพบปฏิบัติการใหม่ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนชาติพันธุ์ไม่ยอมจำนนต่อข้อจำกัดทางทรัพยากรที่จะยับยั้งและป้องกันตนเองจากการแพร่ระบาดของโคโรนาไวรัส (COVID19)

ภาพแสดงการปิดทางเข้าออกหมู่บ้าน โดยใช้โครงไม้ประดับด้วยสัญลักษณ์อาวุธ ดาบ หอก และตะแหแล้ว เพื่อขจัดสิ่งชั่วร้าย

ขอบคุณภาพ จาก Facebook: Siwakorn Odochao

ปฏิบัติการของชุมชนชาติพันธุ์ต่อการป้องกันการแพร่ระบาดของโคโรนาไวรัส (COVID19)

เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง (IMN) รวมถึงสื่ออื่นๆ เช่น สำนักงานชายขอบ ที่นำเสนอบทความเกี่ยวกับการทำพิธี “เกราะหยา” พิธีกรรมปิดหมู่บ้านของชาวกะเหรี่ยง⁴ หรือ TCJ ที่นำเสนอสถานการณ์การปิดหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในหลายหมู่บ้าน⁵

คำว่า “เกราะหยา” ที่หมายถึง พิธีการปิดหมู่บ้าน มาจากแบ่งคำว่า “เกราะ” ที่มีความหมายว่า ปิดกั้นหรือปกป้อง และ “หยา” หรือ “หี่” ที่หมายถึง หมู่บ้าน พิธีกรรมดังกล่าวจึงหมายถึงการปิดหมู่บ้านโดยส่วนใหญ่จะทำพิธีบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน ทั้งนี้ในการประกอบพิธีกรรมดังกล่าว โดยทั่วไปจะทำขึ้นใน 2 กรณี คือ งานประเพณีประจำปีของหมู่บ้าน เรียก “บัวหยา” หรือ “บัวขอ” โดยจะจัดในราวๆ เดือนหกของทุกปี เพื่อเป็นการสะเดาะเคราะห์ของหมู่บ้าน โดยจะกำหนดปิดหมู่บ้านเป็นเวลา 3 วัน 7 วัน หรือ 9 วัน ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของผู้นำแต่ละหมู่บ้าน หรือการประกอบพิธีในกรณีที่เกิดภัยร้ายแรง มีคนเสียชีวิตอย่างไม่ทราบสาเหตุ หรือเกิดโรคระบาดที่ร้ายแรง รักษาไม่ได้ แต่ละชุมชนจะทำการปิดหมู่บ้าน ห้ามไปมาหาสู่กันทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้ในการแสดงออกของพิธีกรรมจะมีสัญลักษณ์ที่แสดงให้เห็นความรุนแรงที่แตกต่าง กล่าวคือ ในบริเวณทางเข้าหมู่บ้านหากติดแค่ตะแหหรือไม้ไผ่สานหกลี้มจะถือว่ามีเหตุการณ์ไม่รุนแรงมากนัก แต่หากมีการใช้หอกดาบ หรือหลาวปลายแหลมประดับไว้ จะแสดงให้เห็นว่าสถานการณ์อยู่ในขั้นรุนแรงสูงสุด⁶

รูป 2 การปิดทางเข้าหมู่บ้าน ด้วยการวางหอกปลายแหลม แสดงให้เห็นการเกิดวิกฤตหรือภัยร้ายแรง
 ขอบคุณภาพจาก / มานพ ศิริภูวตล

ทั้งนี้ได้มีการให้คำอธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนการทำพิธีกรรมดังกล่าวว่า ผู้นำทำพิธีกรรม ซึ่งเรียกว่า ปู่จ่านพระ หรือผู้นำทางจิตวิญญาณ จะมีการเตรียมสวดซึ่งทำจากกาบกล้วย พร้อมเครื่องบูชา ประกอบด้วยข้าว พริกเกลือ ของหวาน การปั้นรูปสัตว์ชนิดต่างๆ การเล้าหอก ดาบ ธนู ปืน ธนู ซึ่งเป็นสัญลักษณ์อาวุธทำจากไม้ไผ่ เข้าพิธีการสวด ท่องบทคาถา อธิษฐาน นำไปตั้ง วาง หรือแขวนไว้ที่ประตูทางเข้าหมู่บ้าน เป็นเสมือนสัญลักษณ์ที่จะทำให้สิ่งไม่ดีเกรงกลัว หรือมาถึงแค่บริเวณปากประตูที่มีการจัดทำพิธี ไม่สามารถกล้าเข้ามาในชุมชนได้ ซึ่งตลอดระยะเวลาที่ประตูนั้นปิดอยู่ ขณะเดียวกันคนที่อยู่ในหมู่บ้านหรือชุมชนต้องอยู่แต่ภายในบ้าน ห้ามประกอบภาคกิจใดๆ ทุกคนจะต้องถือปฏิบัติร่วมกันอย่างเคร่งครัด เพื่อความสำเร็จในการขจัดสิ่งชั่วร้าย⁷

กรณีการประกาศปิดหมู่บ้านของชุมชนชาติพันธุ์กะเหรี่ยงรวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่บนดอยและพื้นที่สูง ในป่าห่างไกล ถือเป็นการนำเสนอพิธีกรรมที่สื่อให้เห็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่ไม่ใช่แค่การปิดทางเข้าออกหมู่บ้าน แต่แฝงไว้ด้วยคติความเชื่อที่ยึดโยงอยู่กับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ และการให้ความสำคัญกับหลักการเคารพธรรมชาติและการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนในหมู่บ้าน การปิดหมู่บ้านจึงเป็นช่วงเวลาของการได้ทบทวน ครุ่นคิด วิเคราะห์สาเหตุของเหตุการณ์ผิดปกติที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะวิถีชีวิตหรือการปฏิบัติที่อาจกระทำลงไปโดยละเมิดกฎเกณฑ์ คุณค่าของธรรมชาติ⁸ หากพิจารณาตามกรอบความรู้ทางการแพทย์เกี่ยวกับการระบาดของโรค พิธีกรรมปิดหมู่บ้านจึงเป็นการกระทำที่ช่วยลดวงจรการระบาดของโรคจากคนสู่คน หรือที่เราเรียกโดยทั่วไปว่า การเว้นระยะห่างทางสังคม (Social distancing) เนื่องจากการห้ามเข้าออกพื้นที่หมู่บ้านเป็นการสกัดกั้นไม่ให้เกิดการติดต่อระหว่างผู้คน โดยเฉพาะกับผู้ที่มาจากชุมชน สังคมภายนอก ซึ่งอาจมีความเสี่ยงต่อการแพร่เชื้อโรคหรือเชื้อไวรัสดังกล่าว

เดิมภูมิปัญญาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ยึดโยงกับความเชื่อและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่มักนำมาสู่การตั้งคำถามและมายาคติว่าด้วยความล้าหลัง เนื่องจากเป็นวิถีปฏิบัติที่ไม่สอดคล้องกับความรู้สมัยใหม่ที่เชื่อในหลักการของความเป็นเหตุเป็นผล กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่สามารถพิสูจน์ ทดลองและจับต้องได้ พิธีกรรมของชุมชนชาติพันธุ์จึงมักถูกมองว่าเป็นความแปลกแยกจากกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย หากแต่สิ่งสำคัญคือการแสดงให้เห็นความร่วมมือร่วมใจของชุมชนชาติพันธุ์ในการเผชิญชะตากรรมเดียวกัน โดยนำเอาทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกันมาใช้ แสดงให้เห็นการต่อสู้ต่อรองกับชุดความรู้เกี่ยวกับเชื้อโรคที่ปรากฏ ตลอดจนระบบบริการสุขภาพสมัยใหม่ที่แม้จะมีความทันสมัยด้วยเครื่องมือ และเทคโนโลยีทางการแพทย์ที่ทันสมัย แต่ก็กระจุกตัวอยู่ในพื้นที่เมืองที่ห่างไกลจากชุมชน การแสดงให้เห็นปฏิบัติการที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์จึงเป็นการต่อสู้ ต่อรองในฐานะผู้กระทำการ (agency) ที่มีความรู้คิด สามารถตัดสินใจเลือกและกำหนดแนวทางปฏิบัติได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องรอข้อกำหนดหรือมาตรการการดำเนินการจากรัฐหรือหน่วยงานภายนอก

ภาพปรากฏปฏิบัติการการปิดหมู่บ้าน หรือภาษาปากเกอะญอ เรียก “เกราะหยา” จึงเป็นมาตรการที่เกิดขึ้นตามภูมิปัญญา วิถีวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ในการรับมือจากภัยพิบัติหรือโรคระบาดจากภายนอก แสดงให้เห็นการมีศักยภาพและความสามารถในการจัดการตนเอง ภายใต้อุปสรรคหรือทรัพยากรที่มี ซึ่งอาจไม่ใช่ทุนหรือทรัพยากรที่มีมูลค่าหรือที่เรียกว่า ทุนเศรษฐกิจ (economic capital) แต่เป็นการใช้ทุนทางสังคม (social capital) เพื่อรับมือกับภัยพิบัติหรือโรคระบาดที่เกิดขึ้น ซึ่งไม่ได้ถูกจัดเตรียมไว้เฉพาะเหตุการณ์ที่กำลังขึ้น หากแต่เป็นการสั่งสมความรู้ ภูมิปัญญาและการปฏิบัติที่เป็นกระบวนการผ่านระยะเวลาหลายชั่วอายุคน

พิธีกรรมปิดหมู่บ้านของชาวเกะเหรี่ยงและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ บนดอยสูงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ห่างไกลในครั้งนี้นั้น จึงไม่เพียงสะท้อนให้เห็นการตื่นตัวต่อการเฝ้าระวังการแพร่ระบาดของเชื้อโคโรนาไวรัส (COVID19) แต่ยังสะท้อนให้เห็นการจัดการชุมชนในสภาวะการแพร่ระบาดของเชื้อโรคอย่างเข้มแข็งบนพื้นฐานการหยิบยกอัตลักษณ์และวิถีวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์มาใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้ต่อรองกับโครงสร้างสังคมภายนอก

นพ. ดร. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ผู้อำนวยการศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)⁹ ได้อธิบายถึงการเตรียมการเพื่อรับมือกับภัยพิบัติหรือโรคระบาดใดๆ นั้น ไม่ใช่การเตรียมการเมื่อรับรู้หรือเผชิญสถานการณ์ที่เป็นวิกฤตแล้ว แต่สังคม ชุมชนต้องมีกระบวนการในการสร้างทุนด้านสังคม ซึ่งเป็นโครงสร้างภายใน เพื่อรับมือกับสถานการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งในกรณีของชุมชนชาติพันธุ์เหล่านี้ได้แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีพื้นฐานทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา และการสร้างสำนึกในการอยู่ร่วมกันมาโดยตลอด ผ่านวิถีปฏิบัติที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน จนเมื่อเกิดเหตุการณ์วิกฤตที่ยากต่อการจัดการชุมชน ชุมชนก็สามารถนำเอาทุนทางสังคมซึ่งเป็นโครงสร้างภายในชุมชนที่ร่วมกันสร้างและสั่งสมขึ้นมาใช้ เพื่อต่อสู้ ต่อรองกับสถานการณ์เหล่านั้นด้วยความเชื่อมั่น

ในศักยภาพและความสามารถในการจัดการและดูแลตนเองตามวิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ยึดโยงอยู่กับ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสำคัญ

ดังนั้น เมื่อผ่านพ้นช่วงเวลาของวิกฤตครั้งนี้ จึงน่าจะเป็นช่วงเวลาที่ดีที่ชุมชนชาติพันธุ์ รัฐและสังคมทั่วไป ต้องหันกลับมาทบทวนกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น ตลอดจนการเรียนรู้และทำความเข้าใจการอยู่ร่วมกันของผู้คนที่แตกต่างหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมมากกว่าที่ผ่านมา วิกฤตครั้งนี้นอกจากจะอาศัยความรู้ทางการแพทย์เป็นทางออกของปัญหาแล้ว การทำความเข้าใจความเป็นมนุษย์ที่มีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมก็ถือเป็นประเด็นและบทเรียนสำคัญ เนื่องจากจะทำให้สังคมได้เห็นและเรียนรู้ความเป็นมนุษย์ของผู้คนมากขึ้น โดยเฉพาะการเรียนรู้ความแตกต่างหลากหลายของชุมชนชาติพันธุ์ สอดคล้องตามแนวนโยบายของรัฐที่ได้ให้ความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ดังปรากฏในบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2560 มาตรา 70 เกี่ยวกับการส่งเสริมและอนุรักษ์วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ของรัฐ ตลอดจนการประกาศแผนปฏิรูปประเทศด้านสังคม ที่กำหนดให้มีการจัดทำพระราชบัญญัติส่งเสริมและอนุรักษ์วิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการเมืองให้กลุ่มชาติพันธุ์ต้องฉกฉวยโอกาสในการนำเสนอตัวตนและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อรองและสร้างการรับรู้ ความเข้าใจต่อสังคมในวงกว้างต่อไป

---

¹ ทั้งนี้มีการนำเสนอให้เห็นข้อถกเถียงต่อความหมายของคำว่า ระยะห่างทางสังคม (social distancing) ซึ่งเป็นคำที่ใช้ในระบอบวิทยาและวงการสาธารณสุขว่าหมายถึง การสร้างพื้นที่กายภาพระหว่างคน 2 คน และหลีกเลี่ยงการรวมตัวกันเป็นจำนวนมากนัก อาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดและทำให้ได้ผลลัพธ์ในลักษณะของการสร้างความเกลียดกลัว และกีดกันทางสังคม เพราะการที่จะทำให้การแพร่ระบาดของไวรัสซาลงนั้น ควรสนับสนุนให้สังคมแน่นแฟ้นมากขึ้น แต่ต้องรักษาระยะห่างทางกายภาพ (physical distancing) แทน

ที่มา:

<https://themomentum.co/physicaldistancing/?fbclid=IwAR2lql23mpfsW5FCvPDEePhSyvBY6rUvIvRzYKehNtOgFrjhkeHa3lRO7k>

² ข้อมูลการประกาศปิดชุมชนชาติพันธุ์จากเครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง, จาก <https://imvoices.com/2020/03/17ครั้งแรกในรอบ-70-ปี-ชาวกะ/> เข้าถึงเมื่อ 29 มีนาคม 2563

³ รายงานข้อมูลสถานการณ์กลุ่มชาติพันธุ์นอพอพยพกลับเข้าป่า เพื่อเป็นการเฝ้าระวังการแพร่เชื้อโคโรนาไวรัส (COVID 19) เข้าถึงข้อมูลจากรายงานพลิกปมข่าว ThaiPBS, เรื่อง เหลียวมองชาติพันธุ์ในวิกฤติโควิด-19 จาก <https://program.thaipbs.or.th/Plikpomnews/episodes/68152>

⁴ สำนักงานชายขอบ. (2563). วิถีกะเหรี่ยง-เลียงคอง “เกราะห้วย” พิธีกรรมปิดหมู่บ้าน. เข้าถึงจาก <https://transbordernews.in.th/home/?p=24776> เข้าถึงเมื่อ 29 มีนาคม 2563

⁵ กองบรรณาธิการ TCIJ. (2563). ชนเผ่าชาติพันธุ์หลายหมู่บ้าน ประกาศปิดหมู่บ้านฉุกเฉินเนื่องจากสถานการณ์ COVID-19. เข้าถึงจาก <https://www.tcijthai.com/news/2020/3/current/10057>

---

⁶ เครือข่ายสื่อชนเผ่าพื้นเมือง, จาก <https://imnvoices.com/2020/03/17ครั้งแรกในรอบ-70-ปี-ชาวกะเหรี่ยง-เข้าถึงเมื่อ-29-มีนาคม-2563>

⁷ ข้อมูลจาก facebook : Siwakorn Odochao. เข้าถึงจาก https://www.facebook.com/odochao?__tn__=%2Cd*F*F-R&eid=ARAU2OyHT6PUJOKlziS5uHEddUnF1eqgzRpZFSEI9by5qboJwgJDhiesxRdUAudl2L45tS4w6n8U7gw8&tn-str=*F. เข้าถึงเมื่อ 29 มีนาคม 2563

⁸ สำนักงานชายขอบ. (2563). วิถีกะเหรี่ยง-เลี้ยงโควิด “เกราะหมี” พิธีกรรมปิดหมู่บ้าน. เข้าถึงจาก <https://transbordernews.in.th/home/?p=24776>. เข้าถึงเมื่อ 29 มีนาคม 2563

⁹ บทสัมภาษณ์ นายแพทย์โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. นพ.โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ : 'โรค' เปลี่ยนชีวิต? โควิด-19. ใน กรุงเทพ ธุรกิจ จุดประกาย. เข้าถึงจาก <https://judprakai.bangkokbiznews.com/social/1657>. เข้าถึงเมื่อ 29 มีนาคม 2563 “...การลงทุนในด้านสังคมเพื่อรับมือกับความไม่แน่นอน ซึ่งไม่ใช่ที่เราต้องรู้ว่าโรคเป็นอะไร ภัยพิบัติเป็นอะไร แล้วค่อยมาเตรียม มันมีการออกแบบในทางสังคม กระบวนการที่ทำให้โครงสร้างพื้นฐานต่างๆ มีความพร้อมที่จะรับมือในลักษณะทั่วไป และที่สำคัญคือการออกแบบกระบวนการโครงสร้างนั้นต้องย้อนกลับมาเข้าใจว่า “วิกฤติ” ไม่ได้เป็นอะไรมากกว่าช่วงเวลาที่มีมนุษย์จะแสดงออกถึงด้านมืดที่สุดของเขา หรือด้านที่สว่างที่สุดก็ได้ ถ้าเราออกแบบสิ่งนี้ได้ดี เราก็จะเชื่อใจให้เขาแสดงออกในด้านที่ดีงามของความเป็นมนุษย์ได้”